ORCID: 0009-0004-3284-2912
https://doi.org/10.58187/rim.137-138.04
CZU:94(478)''18"

Constantin Ungureanu*

LOCUITORII BASARABIEI LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XIX-LEA**

THE INHABITANTS OF BESSARABIA AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY

Rezumat: La începutul secolului al XIX-lea, în teritoriul dintre Prut și Nistru, marea majoritate a locuitorilor erau de etnie română, dar în acest spațiu locuiau și reprezentanți ai altor grupuri etnice. Fiind la hotar cu spațiul slav (în nord și est) și turco-tătar (în sud-est), teritoriul Moldovei de la est de Prut a fost afectat de procese migraționiste de amploare, mai ales în secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. În ținuturile nordice și centrale se strămutau mai ales imigranți ruteni (ucraineni) de la nord și est de Nistru (din Galiția, Bucovina, din guberniile Podolia, Herson). În sudul Basarabiei au sosit mulți imigranți de la sud de Dunăre (bulgari, găgăuzi, dar și de etnie română).

Către anul 1812, din totalul de cca. 300 mii de locuitori ai Basarabiei, cca 74,7-75,7% erau români (moldoveni), cca 13,8-14,8% ucraineni, cca 4,3% evrei, cca 3,3% bulgari cu găgăuzi, cca 1% ruși cu lipoveni, cca 0,7% țigani, cca 0,6% greci, cca 0,5% armeni. Doar în decurs de 5 ani de stăpânire rusească, din cauza proceselor migrații-oniste de amploare și a demarării procesului de colonizare organizată a sudului Basarabiei, s-a produs o diminuare importantă a ponderii populației românești. După catagrafia din 1817 și comparând alte surse statistice, Basarabia era populată de cca 492 mii de persoane (real – cca 460 mii locuitori), dintre care cca 69,2-70% de români (moldoveni), cca 14,5-15,3% de ucraineni, 4,9% bulgari cu găgăuzi, 4,5% evrei, cca 2% de ruși cu lipoveni, 1,7% de coloniști germani, 1,1% țigani, 0,65% greci, 0,55% armeni.

Cuvinte-cheie: Basarabia, Moldova, români, moldoveni, ucraineni, ruși, evrei, armeni, bulgari, populație, migrație, colonizare

Abstract: At the beginning of the 19th century, in the territory between the Prut and the Dniester, the vast majority of the inhabitants were of Romanian ethnicity, but representatives of other ethnic groups also lived in this space. Being on the border with the Slavic space (in the north and east) and the Turkish-Tatar space (in the south-east), the territory of Moldova east of the Prut was affected by large-scale migration

* **Constantin Ungureanu**, doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal la Institutul de Istorie a Universității de Stat din Moldova, https://ror.org/0475kvb92; cercetător științific grad I la Muzeul Național al Bucovinei din Suceava.

** Studiul a fost elaborat în cadrul proiectului: *Coordonatele modernizării social-economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze).* Codul proiectului: 010401.

processes, especially in the 18th century and in the first half of the 19th century. Ruthenian (Ukrainian) immigrants from north and east of the Dniester (from Galicia and Bukovina, from the governorates of Podolia, Kherson) mostly moved to the northern and central lands. In the south of Bessarabia, many immigrants arrived from south of the Danube (Bulgarians, Gagauz, but also of Romanian ethnicity).

By 1812, out of the total of approx. 300 thousand inhabitants of Bessarabia, approx. 74.7-75.7% were Romanian (Moldovan), approx. 13.8-14.8% Ukrainians, approx. 4.3% Jews, approx. 3.3% Bulgarians with Gagauz, approx. 1% Russians with Lipovians, approx. 0.7% Gypsies, approx. 0.6% Greeks, approx. 0.5% Armenians. Only within 5 years of Russian rule, due to large-scale migration processes and the start of the process of organized colonization of southern Bessarabia, there was an important decrease in the share of the Romanian population. According to the 1817 census and comparing other statistical sources, Bessarabia was populated by approx. 492 thousand people (real - approx. 460 thousand inhabitants), of which approx. 69.2-70% Romanians (Moldovans), approx. 14.5-15.3% Ukrainians, 4.9% Bulgarians with Gagauz, 4.5% Jews, approx. 2% Russians with Lipovians, 1.7% German colonists, 1.1% Gypsies, 0.65% Greeks, 0.55% Armenians.

Keywords: Bessarabia, Moldova, Romanians, Moldavians, Ukrainians, Russians, Jews, Armenians, Bulgarians, population, migration, colonization

Locuitorii spațiului dintre Prut și Nistru la sfârșitul secolului al XVIII-lea

Până la începutul secolului al XIX-lea, teritoriul dintre Prut și Nistru a cuprins trei regiuni distincte sub aspect administrativ. Cea mai mare parte a teritoriului (ținuturile Soroca, Orhei, Codru, Greceni, Hotărniceni și partea de est a ținutului Iași,) se afla sub administrație directă a domnilor Țării Moldovei, iar populația era în majoritate covârșitoare de origine românească. Ținutul Hotin a fost transformat în raia turcească în 1714. Cu mici excepții în timpul războaielor, Hotinul s-a aflat sub administrația directă a Porții Otomane până la izbucnirea războiului din 1806-1812. Pe parcursul secolului al XVIII-lea, în raiaua Hotin s-au produs ample procese migraționiste din spațiul situat la nord de Nistru, în consecință, reducându-se semnificativ ponderea populației românești.

În ultimul sfert al secolului al XVIII-lea s-a înregistrat o creștere semnificativă a numărului de locuitori în ținuturile nordice și centrale ale Moldovei dintre Prut și Nistru. Această creștere se datora atât sporului natural înalt, cât și proceselor migraționiste intense. Cele mai importante statistici pentru ținuturile Moldovei din această perioadă sunt recensămintele rusești din anii 1772-1773 și 1774.

Potrivit catagrafiei din anul 1774, în ținutul Hotin era un târg (Hotinul) și 152 de sate, cu un total de 6.212 gospodării, inclusiv, 4.679 birnici, 298 scutelnici cu salvogvardie, 267 călărași, 180 poștași, 93 păzitori ai podului peste Prut, 163 preoți și diaconi, 68 dascăli, 41 scutelnici boierești, 94 târgoveți din Hotin, 29 scutelnici cu cartea divanului din Slobozia Haliciului, 17 marchitani, 7 volintiri, 3 mazili și ruptași, 222 evrei (inclusiv 59 din târgul Hotin) și 47 țigani[1]. După

[1] *Moldova în epoca feudalismului*, vol. VII, Partea II, Chișinău: Editura Știința, 1975, p. 182–183.

calculele lui Pavel Dimitriu, către anul 1774, în ținutul Hotin locuiau cca 8.259 familii sau 41.295 persoane[2].

Recensământul din 1774 reprezintă o valoare deosebită pentru ținutul Hotin, fiindcă pentru capii de familie este indicat numele de familie și prenumele. Analiza antroponimică a acestui recensământ, așa cum s-a realizat în cazul ținutului Cernăuți, permite o apreciere mai exactă a raportului numeric dintre românii (moldovenii) și rutenii (ucrainenii) din ținutul Hotin pentru anul respectiv. După calculele și estimările noastre, în ținutul Hotin locuiau atunci 6.267 de familii, dintre care cca 3.753 (59,9%) erau moldovenești, 1.918 (30,6%) rutene, 322 (5,1%) înregistrați ruși, în realitate, tot ruteni, 223 (3,6%) de evrei, 47 (0,8%) de țigani și 4 familii de alte etnii. Dacă admitem că o familie avea în mediu 5 persoane, atunci în 1774 ținutul Hotin era locuit de cca 31.335 de persoane, inclusiv, cca 18.765 (59,9%) de etnie română, 9.590 (30,6%) – ruteni și 1.610 (5,1%) – înregistrați ruși, 1.115 (3,6%) – evrei, 235 (0,8%) – țigani[3]. Ucrainenii locuiau preponderent în nordul ținutului Hotin, iar în multe sate de lângă Nistru erau majoritari. Moldovenii (românii) trăiau compact în sudul ținutului (fostul raion Noua Suliță din regiunea Cernăuți și în nordul Republicii Moldova), dar locuiau în minoritate și în multe sate din partea de nord a ținutului. Din 223 familii de evrei, 59 locuiau în târgul Hotin. Structura etnică a populației ținutului Hotin era asemănătoare cu ținutul vecin Cernăuți. În ambele ținuturi, ucrainenii locuiau mai compact în partea de nord, lângă râul Nistru, la hotar cu Galiția și Podolia. Sudul acestor ținuturi erau locuite compact de români, dar în ambele ținuturi erau multe sate cu populație mixtă, româno-ucraineană, unde este dificil de realizat o estimare mai exactă.

Recensămintele din 1772-1774, realizate în ani de război, nu au înregistrat toată populația, chiar sate întregi fiind omise. Bunăoară, recensământul din 1774 conține informații despre locuitorii din 176 de localități din ținutul Orhei-Lăpușna, repartizate în 11 ocoale, cele mai multe în ocoalele Culii (36) și Nistrului (23). După estimarea lui Pavel Dimitriu, în anii 1772-1774 în ținutul Orhei erau 194 de localități, dintre care 183 cu localizare exactă, dar recensământul din 1772-1773 prezintă date pentru 172, iar cel din 1774 – pentru 178 de localități din acest ținut. În ținutul Soroca erau 129 de localități (126 cu localizare precisă), dar recensămintele din 1772-1773 și 1774 prezintă date doar pentru 109, respectiv, 115 localități[4]. Din această cauză, și rezultatele finale pe ținuturi erau incomplete.

Conform catagrafiei din 1774, în ținutul Orhei-Lăpușna au fost înregistrate 6.002 case (inclusiv 376 pustii), locuite de 3.088 birnici, 598 volintiri, 368 scutelnici boierești și mănăstirești, 322 femei sărace, 307 cu salvogvardie, 211 călărași, 154 mazili și 77 ruptași, 147 preoți și 52 diaconi, 86 bejenari străini, veniți în aprilie

---

[2] Павел Дмитриев, *Народонаселение Молдавии*, Кишинёв: Штиинца 1973, p. 68, 85.

[3] Constantin Ungureanu, *Locuitorii ținuturilor Cernăuți și Hotin în anul 1774*, în *Societatea medievală și modernă a românilor. În onoarea lui Demir Dragnev la 85 de ani*, coord. Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu, București – Brăila: Editura Academiei Române – Editura Istros, 2021, p. 212-213.

[4] Павел Дмитриев, Народонаселение Молдавии, p. 47, 64.

1774 și scutiți pe 6 luni, 80 poștași etc[5]. Comparând datele din 1774 cu statistica din 1820 pentru ținutul Orhei, constatăm că în 1774 nu exista nici un sat sau schit, care în 1820 să fie locuit exclusiv ori în majoritate de ucraineni. Aceste sate sau slobozii au fost fondate de imigranți ucraineni în deceniile următoare, cele mai multe la începutul secolului al XIX-lea[6]. Totodată, în satele moldovenești din nordul și estul ținutului, unde în 1820 era o importantă minoritatea ucraineană, în 1774 se întâlnesc foarte rar nume sau prenume ale capilor de familie, care puteau fi de origine slavă.

Refugiații din Polonia (din Galiția și Podolia) se stabileau îndeosebi în ținuturile nordice Cernăuți și Hotin, dar și în alte ținuturi din Moldova. Bunăoară, în 1774, în ținutul Soroca erau 113 sate și trei târguri (Soroca, Rașcov și Otaci), în care au fost înregistrate 5.011 case, dintre care 246 pustii. În ținut trăiau 2.135 capi de familie scutiți de impozite, 2.133 birnici și 497 băjenari (adică imigranți), ceea ce constituia 10,4% din cele 4.765 de case populate. Din cei 497 de băjenari, 274 (55%) proveneau din Țara Leșească, 107 (21,5%) erau din ținutul Hotin, 53 din Țara Leșească și ținutul Hotin (42 la Otaci și 11 la Vascăuți), iar la 55 de imigranți (44 la Solonceni - cazaci, 10 la Cunicea și 1 la Vertijeni) nu a fost indicat locul de unde au venit[7]. În același timp, în 7 localități se aflau concomitent fugari din Polonia și ținutul Hotin, ceea ce ne dovedește că și cei din ținutul Hotin, în realitate, erau tot din Polonia. Ulterior, la Cunicea și Solonceni au locuit ruși și ucraineni. Așadar, din cei 497 de băjenari, consemnați în 1774 în ținutul Soroca, 489 proveneau direct sau indirect din Polonia, ceea ce constituia cca 10% din populația totală a ținutului.

Sudul spațiului pruto-nistrean (câmpia Bugeacului cu orașele-cetăți Tighina (Bender), Cetatea Albă (Akkerman), Ismail și Chilia), situată la sud de Valul lui Traian de Sus și la est de râul Ialpug, care și purta denumirea de Basarabia, deja timp îndelungat se afla sub administrație otomană. Câmpia Bugeacului era locuită în principal de tătari nogai, în orașele-cetăți majoritatea locuitorilor erau militari și civili otomani. În urma războaielor ruso-turce din secolul al XVIII-lea și a ocupării Principatelor Române de către armata rusă, o parte din nogaii din Bugeac au fost strămutați în Crimeea.

Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, alături de turci și tătari, populația românească a fost cea mai numeroasă în sudul spațiului dintre Prut și Nistru. Românii (moldovenii) locuiau în orașe și târguri, dar și în sate concentrate lângă râurile Prut, Nistru și Dunăre. Din cauza războaielor și a invaziilor tătărești, moldovenii se stabileau în zone mai deluroase, lângă păduri și surse de ape, pentru a se putea mai repede refugia în timpul campaniilor militare.

Cele mai multe sate moldovenești erau în apropiere de râul Nistru, între orașul Tighina și limanul Nistrului. Conform statisticilor din anii 1771, 1772 și 1774, în acest spațiu existau satele Caplani, Catargi, Cârnățeni, Cioburciu, Copanca, Cor-

[5] *Moldova în epoca feudalismului…*, vol. VII, partea II, p. 473.

[6] Constantin Ungureanu, *Locuitorii ținutului Orhei, în anul 1820*, în „Revista de Istorie a Moldovei", nr. 3-4 (119-120), Chișinău 2019, p. 34, 38-39, 41.

[7] *Moldova în epoca feudalismului…*, vol. VII, partea I, p. 354-369.

cmaz, Ermoclia, Feștelița, Hancâșla, Kartmavatii, Leuntea, Olănești, Palanca, Popeasca, Purcari, Răscăeți, Roșia, Sălcuța, Talmaz, marea majoritate din teritoriul actual al raioanelor Căușeni și Ștefan Vodă. În jurul orașului Tighina erau menționate satele Calfa, Chițcani, Fârlădeni, Gura Bâcului, Hagimus, Hârbovăț, Osmănești, Varnița. Peste 90% din locuitorii acestor sate erau români (moldoveni), la care se mai adăugau un număr mic de armeni și țigani. În Căușeni locuiau atunci cca 560 de persoane, inclusiv 282 (50,3%) români, 268 (47,9%) armeni, 8 țigani și 2 evrei[8].

În secolul al XVIII-lea existau mai multe sate și în apropiere de localitățile Ismail și Reni. Pe harta lui Bawr din anul 1773 au fost menționate 5 sate în circumscripția Ismail și 17 din circumscripția cu centrul la Reni (Babile, Barta, Brânza, Bulboaca, Cartal, Câșlița, Colibaș, Doluc, Erdecburnu, Giurgiulești, Împuțita, Petricei, Satu Nou, Taşpunar, Tobac, Vadu, Valiești). În circumscripția Chiliei erau consemnate satele Chilia Veche, Ciucurdași, Chitai, Dervișchioi, Halilești și Humurbei, populate de cca 1.264 de locuitori nemusulmani[9]. La est de Chilia mai existau satele Vilcovo și Hagi Ibrahim (Gebrieni), locuite în principal de lipoveni.

Slăbirea numerică și militară a tătarilor și turcilor din Bugeac, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, a contribuit la popularea sau repopularea parțială a teritoriului respectiv cu moldoveni. La hotarul Țării Moldovei cu Bugeac au fost înființate satele Capaclia (în 1755), Batâr (1759), Tocuz (1769), Baimaclia (1777), Cupcui (1790), Opaci (1793), Cioara-Murza (1798) ș.a[10].

În toamna anului 1806 a izbucnit un nou război ruso-turc, care s-a prelungit până în 1812. Imperiul Rus inițial intenționa să anexeze ambele Principate Române, dar ulterior și-a moderat pretențiile teritoriale, renunțând mai întâi la Țara Românească, apoi și la Moldova dintre Prut și Carpați. La 16/28 mai 1812 a fost semnat Tratatul de Pace de la București, potrivit căruia teritoriul dintre Prut și Nistru, de la hotarul cu Bucovina până la Dunăre și Marea Neagră, era anexat de Imperiul Rus. Teritoriul ocupat avea o suprafață de 45.630 km^2. În teritoriul ocupat de Rusia, care a obținut denumirea de Basarabia, existau 5 cetăți, 17 orașe și târguri, 685 de sate[11].

Locuitorii ținutului Hotin, după statistica rusească din anul 1808

După izbucnirea unui nou război ruso-turc (1806-1812) și ocuparea Moldovei de către armata țarului, autoritățile ruse au elaborat în anul 1808 o nouă documentare statistică a populației, inclusiv în ținutul Hotin. Deoarece statistica respectivă conține date despre numărul familiilor pe localități, ea permite o estimare destul de exactă a populației în ajunul anexării Basarabiei de către Rusia. Pentru fiecare sat se preciza numărul familiilor birnice, iar într-o rubrică aparte se marcau alte categorii sociale (preoții, dascălii, paracliserii, mazilii, călărașii, negustorii), care erau scutite de impozite. Evreii agricultori și din târguri, care

[8] Ion Chirtoagă, *Din istoria Moldovei de sud-est (până în anii '30 ai secolului al XIX-lea)*, Chișinău: Editura Museum, 1999, p. 117, 118.

[9] *Ibidem*, p. 115-116, 119.

[10] *Ibidem*, p. 121.

[11] Ștefan Purici, *Introducere în istoria Basarabiei*, Suceava, Editura Universității Suceava, 2006, p. 10.

erau obligați să plătească impozite, sunt marcați separat, deci se cunoaște numărul lor total, pe ocoale, dar nu și pentru anumite localități.

Pentru prima dată, rezultatele generale ale acestei statistici a populației pentru Principatul Moldovei au fost publicate de T.G. Bulat în 1929[12]. Recent, Valentin Tomuleț a analizat în detaliu această statistică pentru ținutul Hotin. Potrivit împărțirii administrative de la începutul secolului al XIX-lea, ținutul Hotin era divizat în 8 ocoale și cuprindea două târguri (Briceni și Lipcani) și 171 de sate (fără orașul Hotin), cu un număr de 15.111 familii, dintre care 13.962 birnici (inclusiv, 1.068 familii de evrei). În diferite sate din ținutul Hotin locuiau 1.148 familii de categorii sociale privilegiate, care erau scutite de impozite, dintre care 450 călărași, 251 preoți, 159 dascăli, 150 (corect, 153) paracliseri, 4 diaconi, 31 negustori, 14 mazili și 89 străini. Preoții, dascălii și paracliserii trăiau în sate, unde erau biserici, alte categorii sociale (negustori, mazili, străini) erau aproape în toate ocoalele, iar călărașii erau concentrați doar în 3 ocoale: de Mijloc (186), Rașcov (170) și Ghilavăț (94)[13].

Analizând listele cu satele din ținutul Hotin pentru anul 1808[14], constatăm că sunt omise trei sate (Larga, Malinți și Cristinești), care se regăsesc în statisticile din 1774 și 1788, iar conform împărțirii administrative din 1808, trebuiau să aparțină de ocoalele de Mijloc, respectiv Rașcov și Ghilavăț. Cel mai probabil, în aceste trei sate, toți locuitorii erau călărași, însă fiind scutiți de impozite, nu au fost incluși în listele satelor cu populație impozitabilă. În satul Larga, bunăoară, și în anul 1774, toți locuitorii erau călărași[15]. Reieșind din aceste precizări, mai exactă ar fi cifra cu privire la un oraș, două târguri și 174 de sate pentru ținutul Hotin către anul 1808.

Statistica rusească din 1808 îi evidențiază doar pe evreii din ținutul Hotin, nu și alte grupuri etnice. Din 1.068 de familii de evrei, 625 erau evrei agricultori care locuiau dispersat în diferite sate, cei mai mulți în ocoalele Rașcov (252), Nistrul de Jos (112), Ghilavăț (91), Nistrul de Sus (73), adică, în nordul ținutului. Restul evreilor locuiau compact în târgurile Briceni (353) și Lipcani (90 familii). În afară de evrei, în Briceni erau 60 birnici și în Lipcani – 63 birnici, la care ar mai trebui adăugate fețele bisericești și alte categorii sociale. Astfel, deja către anul 1808 aceste două târguri erau populate în majoritate de evrei. Tot atunci, în orașul-cetate Hotin locuiau 648 de familii, dintre care 340 de evrei, 297 de moldoveni și 11 de armeni[16]. În 1808, populația totală a ținutului Hotin era de 15.759 familii (cca 78.795 persoane), dintre care 1.408 familii (cca 7.040 persoane) de evrei (8,9%). În 1774, ținutul Hotin era locuit de 6.267 de familii, inclusiv 223

[12] T.G. Bulat, *O statistică a Moldovei din 1809*, în „Arhivele Basarabiei", nr.1, Chișinău, 1929, p. 64-67.

[13] Valentin Tomuleț, Ținutul Hotin în surse statistice rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Chișinău: Lexon-Prim, 2017, p. 193, 194.

[14] *Ibidem*, p. 182-192.

[15] *Moldova în epoca feudalismului…*, vol. VII, partea II, p. 174-176.

[16] Valentin Tomuleț, Ținutul Hotin în surse statistice rusești..., p. 182-192, 195.

(3,6%) de evrei. În decurs de trei decenii, numărul total al locuitorilor ținutului Hotin a crescut de 2,5 ori, iar numărul evreilor – de 6,3 ori.

Populația ținutului Hotin a crescut mult mai rapid în ultimele două decenii, adică după anul 1788. Dacă în intervalul 1774-1788 s-a atestat o creștere de cca 14% (de la 6.267, la 7.170 familii), atunci în perioada 1788-1808 creșterea a fost de 2,2 ori (de la 7.170, la 15.759 familii). Până în 1788, creșterea s-a datorat în principal sporului natural al populației, pe când în anii 1788-1808 procesele migraționiste de la nord de Nistru au avut un aport important la sporul de populație. Procese similare s-au produs în perioada respectivă și în Bucovina, unde numărul locuitorilor a crescut de la 67.900 (în 1774), la 153.261 (1791) și la 223.136 (în 1810)[17].

Ucrainenii locuiau compact în partea de nord a ținutului Hotin (în localități din fostele raioane Hotin, Chelmenți și Secureni a regiunii Cernăuți), iar românii (moldovenii) trăiau preponderent în partea de sud a ținutului (în sate din raioanele Noua Suliță, Briceni, Edineț). În decurs de trei decenii, evoluția populației în aceste spații geografice a fost următoarea:

Evoluția numerică a populației ținutului Hotin (număr de familii)[18]

Spațiul geografic	1774		1788		1808	
	absolut	%	absolut	%	absolut	%
Nord (Hotin, Chelmenți, Secureni)	3.067	*48,9*	3.555	*49,6*	8.661	*54,9*
Sud-vest (Noua Suliță)	1.101	*17,6*	1.029	*14,3*	2.625	*16,7*
Sud-est (Briceni, Edineț)	2.099	*33,5*	2.586	*36,1*	4.475	*28,4*
Total ținutul Hotin	**6.267**	***100***	**7.170**	***100***	**15.761**	***100***

Ritmul de creștere a populației a fost mult mai rapid în partea de nord a ținutului Hotin, care deja în 1774 era populat în majoritate de ucraineni. Ponderea locuitorilor din acest spațiu a crescut de la 48,9% în 1774, la 54,9% în 1808. Într-un șir de sate din nordul ținutului (Bârnova, Bocicăuți, Burdiug, Buzovița, Clișcăuți, Colincăuți, Dancăuți, Dolineni, Pascăuți, Prihorodoc, Rașcov, Rucșin, Selište, Stăuceni, Șilăuți, Varticăuți, Volcineț, Zarojeni), numărul locuitorilor a crescut timp de două decenii (1788-1808) de 3, 4 și chiar de 5 ori, această evoluție datorându-se doar unor imigrări masive de la nord de Nistru. În această perioadă sunt repopulate sau apar sate noi, locuite de ucraineni: Anadol, Darabani, Capeleuca, Câșla Giamgiului, Câșla Nedjimeni, Câșla Saliev, Hajdeu, Macareuca, Poiana, Otaci, Tulbureni, este menționat pentru prima dată și satul Hrubna, locuit de lipoveni[19]. Din cauza imigrărilor masive de la nord de Nistru, evident că proporția populației românești din această parte a ținutului Hotin s-a diminuat semnificativ, în multe sate minoritatea românească fiind asimilată.

[17] Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei sub stăpâniri străine (1774/1812 - 1918)*, Suceava: Edituta Karl A. Romstorfer, 2020, p. 477.
[18] Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei* …, p. 63.
[19] Valentin Tomuleț, *Ținutul Hotin în surse* ..., p. 172-173, 182-192.

În același timp, în sudul ținutului Hotin nu au fost întemeiate sate noi de moldoveni, iar creșterea numerică în majoritatea satelor, cu mici excepții, s-a produs mai mult pe cale naturală. În sud-vestul ținutului (satele basarabene din fostul raion Noua Suliță), cea mai mare creștere s-a produs în satele care până în prezent sunt locuite de ucraineni. Astfel, în anul 1774, în 6 sate (Doljoc, Răucăuți, Râng aci, Sânger, Șerbinți și Șișcăuți) trăiau doar 110 familii, o parte fiind moldoveni, iar în 1788, în aceste sate au fost consemnate 141 de familii. Statistica din 1808 a înregistrat în aceste sate și în Câșla Saliev deja 552 de familii, față de anul 1788 creșterea fiind de aproape 4 ori[20].

O creștere importantă a locuitorilor s-a produs și în satele moldovenești Berestea, Colincăuți, Dinăuți, Forosna, Rachitna, situate mai aproape de hotarul cu Bucovina. Anume în această perioadă, aici s-au așezat imigranți ucraineni, iar mai multe statistici rusești din prima jumătate a secolului al XIX-lea chiar consemnau greșit că unele din aceste sate ar fi fost locuite de ucraineni[21].

O estimare mai exactă privind raportul dintre români și ucraineni în ținutul Hotin la începutul secolului al XIX-lea este greu de realizat, dar procesele migraționiste de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, cu siguranță, au contribuit la diminuarea proporției locuitorilor de etnie română. Reieșind din evoluția numerică a satelor din nordul și sudul ținutului Hotin în intervalul 1788-1808, estimăm cu aproximație că procentul moldovenilor s-a redus de la cca 56-57% (în 1788) la cca 47-49% în 1808, iar ponderea ucrainenilor în 1808 era de cca 42-44%.

Populația ținuturilor Soroca, Iași și Orhei, la hotarul secolelor XVIII-XIX

Procesele migraționiste de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea au influențat direct asupra creșterii populației în spațiul dintre Prut și Nistru. În ținuturile nordice și centrale se strămutau mai ales imigranți ruteni (ucraineni) de la nord și est de Nistru (din Galiția și Bucovina, din guberniile Podolia, Herson), cei mai mulți stabilindu-se în sate moldovenești, dar erau înființate și sate noi (slobozii), populate doar de imigranți ucraineni. În ținuturile Codru, Greceni și Hotărniceni, la sfârșitul secolului al XVIII-lea au sosit mulți imigranți de la sud de Dunăre (bulgari, găgăuzi, dar și de etnie română), care au trăit temporar în diferite sate dintre râurile Prut și Ialpug.

La începutul secolului al XIX-lea s-a realizat recensământul din 1803 și s-a întocmit catagrafia din 1808. Pentru 1803 nu există informații pentru ținutul / raiaua Hotin, iar pentru 1808 datele referitoare la Iași se referă doar la satele din stânga Prutului. Potrivit recensământului din 1803, în ținuturile Moldovei dintre Prut și Nistru au fost înregistrate 601 localități, cele mai multe în ținuturile Orhei (239), Iași (191) și Soroca (143). În ținuturile din estul Moldovei existau 44.155

[20] Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei* …, p. 64.

[21] В.М. Кабузан, Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровъя, Кишинёв: Штиинца 1974, p. 105, 107-108; Valentin Tomuleț, *Ținutul Hotin în surse ...,* p. 729, 732, 734, 737.

familii (gospodării), adică 220.745 persoane, cele mai multe în ținuturile Orhei (83.105), Iași (74.245) și Soroca (46.320).

În decurs de 3 decenii, exceptând ținutul Hotin, numărul locuitorilor din 6 ținuturi a crescut de la 20.872 familii (în 1772-1774) la 44.037 familii (în 1803) sau de 2,1 ori. În ținuturile centrale, creșterea cea mai semnificativă s-a atestat în ținutul Orhei (de 2,6 ori), urmat de ținuturile Iași (de 2 ori) și Soroca (de 1,7 ori). În schimb, catagrafia din 1808 a consemnat un număr mai mic de locuitori, față de anul 1803, în ținuturile Soroca și Orhei. Datele pe ținuturi sunt expuse în tabelul următor:

Evoluția numărului de localități, familii (gospodării) și locuitori, în ținuturile dintre Prut și Nistru, în perioada 1772-1774 – 1808[22]

Ținuturi	Nr. localități			Nr. familii (gospodării)			Nr. locuitori		
	1772-74	1803	1808	1772-74	1803	1808	1774	1803	1808
Hotin	165	2	172	8.259	118	13.076	41.295	590	65.380
Soroca	129	143	142	5.589	9.264	7.636	27.945	46.320	38.180
Orhei	194	239	241	6.415	16.621	14.157	32.075	83.105	70.785
Iași	145	191	?	7.562	14.855	5.976*	37.810	74.245	29.880*
Codru	4	12	14	269	881	1.064	1.345	4.405	5.320
Greceni	12	14	14	1.037	886	990	5.185	4.430	4.950
Hotărniceni	-	-	17	-	1.530	2.812	-	7.650	14.060
Total	**649**	**601**	**600**	**29.131**	**44.155**	**45.711**	**145.655**	**220.745**	**228.555**

*estimat doar pentru localitățile ținutului Iași, situate la est de Prut

În decurs de peste 3 decenii (1772-1774 – 1808), sporul numeric de populație a fost mai mare în ținutul Orhei (de cca 2,2 ori), urmat de Hotin (cca 1,6 ori) și Soroca (cca 1,4 ori), pentru ținutul Iași datele din 1808 fiind incomplete. Totuși, catagrafia din 1808, realizată în timp de război, a minimalizat numărul locuitorilor, iar recensământul din 1803 a reflectat mai corect numărul populației. Pentru comparație, în perioada 1774-1808 numărul locuitorilor din Bucovina a crescut de cca 3,2 ori, iar timp de două decenii creșterea a fost de cca 1,5 ori (de la 146.542 în 1789, la 215.575 în 1808)[23].

În ținuturile din sudul Basarabiei, aflate în subordinea Divanului de la Iași, creșterea cea mai mare s-a produs în ținutul Codru (de cca 3,9 ori), în satele din ținutul Greceni chiar s-a atestat o reducere de populație (în intervalul 1774-1803), iar în ținutul Hotărniceni, înființat după 1774, doar în intervalul 1803-1808 creșterea a fost de cca 1,8 ori. În trei ținuturi din sud-estul Moldovei (Codru, Greceni și Hotărniceni), numărul locuitorilor s-a mărit de la 6.530 (în 1774) – la 24.330 (în 1808), adică, cu 17.800 persoane sau de cca 3,7 ori.

[22] 1772-1774 și 1803 – Павел Дмитриев, Народонаселение Молдавии, p. 68, 72, 85; 1812 (1808) – Valentin Tomuleț, *Ținutul Hotin în surse* ..., p. 197.

[23] Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei* …, p. 477.

În 1808 ținutul Soroca avea 38.180 locuitori, iar în ținutul Iași (în partea stângă a Prutului) trăiau 29.800 persoane, deci în total – cca 68 mii persoane. Având în vedere amploarea proceselor migraționiste, putem estima că ucrainenii formau atunci cca 7-8% din populația ținutului Soroca și cca 3-4% în satele basarabene ale ținutului Iași. În ținutul Orhei (Lăpușna) numărul imigranților de la est de Nistru era mai mic, dar și aici către anul 1812, probabil, cca 2-3% din locuitori erau ucraineni.

Locuitorii din Bugeac, la începutul ***secolului al XIX-lea***

Până la începutul secolului al XIX-lea, nogaii au fost evacuați din Bugeac. Către anul 1806, în Bugeac mai erau cca 5.000 de familii de tătari. După izbucnirea războiului, aceștia au fost ridicați de trupele ruse și așezați cu traiul în Crimeea și Cubani[24].

La începutul secolului al XIX-lea, în partea de sud a Basarabiei încă nu existau localități cu populație rusă sau ucraineană. Chiar și în principalele orașe din acest spațiu, numărul rușilor era foarte mic. În ajunul ocupării Basarabiei de către armata rusă, cele mai importante orașe din partea de sud a provinciei aveau o populație numeroasă, majoritatea de religie musulmană. După relatările unui ofițer francez, care în 1807 a călătorit în țările române, populația orașului Bender se ridica „la aproape 60 de mii de locuitori, jumătate moldoveni, armeni și evrei, iar cealaltă jumătate musulmani", orașul Akkerman avea „aproximativ 20 mii de locuitori, dintre care 15 mii de musulmani", iar populația orașului Chilia „număra 18 mii de locuitori, dintre care aproape două treimi musulmani"[25]. Deși nu se dau date, probabil, că și orașul Ismail avea populație la fel de numeroasă. Conform acestei surse, doar în 3 orașe (Akkerman, Bender și Chilia) erau cca 57 mii de locuitori musulmani (militari și civili), dar este greu de verificat veridicitatea acestor estimări statistice.

În timpul războiului din 1806-1812 populația musulmană a părăsit orașele din sudul Basarabiei. Potrivit informațiilor culese de comandanții ruși, în 1808 la Chilia erau 478 de gospodari, dintre care 393 români, 58 ruși și 27 evrei, supuși ruși; la Cetatea Albă, din 334 de gospodari, 168 erau români, 132 armeni, 18 evrei și 16 sârbi; la Tighina erau 331 de gospodari, inclusiv 169 români, 101 evrei, 52 ruși și 9 armeni[26]. Cifrele date sunt cu mult mai mici decât totalul populației creștine, care ar fi locuit în aceste orașe înainte de anul 1807, conform sursei anterioare.

Așadar, în 1808, în trei orașe importante din sudul Basarabiei (fără orașul Ismail) deja nu mai existau locuitori turci, iar populația românească era cea mai numeroasă. La Cetatea Albă, Chilia și Tighina au fost înregistrate în total 1.143 de gospodării, din care 730 (63,9%) românești, 146 (12,8%) de evrei, 141 (12,3%)

[24] Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991, p. 166.

[25] Dinu Poștarencu, *Structura etnică a populației Basarabiei în perioada țaristă*, în „Destin Românesc", nr. 4 (56), Chișinău 2008, p. 128.

[26] Ștefan Ciobanu, *Basarabia*, Chișinău 1993, p. 74.

de armeni, 110 (9,6%) de ruși și 16 gospodării de sârbi. Rușii reprezentau atunci mai puțin de 10%, iar ucraineni nici nu au fost înregistrați în cele trei orașe din sudul Basarabiei. Situația se va schimba radical în primele decenii de stăpânire rusească.

După strămutarea tătarilor din câmpia Bugeacului și evacuarea locuitorilor musulmani (militari și civili) din orașele Akkerman, Bender, Chilia și Ismail, spațiul din sudul Basarabiei s-a depopulat. Totodată, în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, în câmpia Bugeacului au sosit mulți imigranți de la sud de Dunăre, cei mai mulți fiind bulgari și găgăuzi, dar o bună parte erau și de etnie română. În octombrie 1811, încă înainte de anexarea Basarabiei de către Rusia, în ținuturile din sud-estul Moldovei au fost înregistrate 1.479 de familii bulgare și găgăuze, precum și 1.008 familii de etnie română, sosite de peste Dunăre. În total au fost consemnați atunci 10.218 imigranți din sudul Dunării, din care 6.171 (60,4%) bulgari cu găgăuzi, și 4.047 (39,6%) români, veniți preponderent din teritoriul Dobrogei. Imigranții bulgari erau stabiliți în 60 de sate din sudul Basarabiei, iar imigranții români din Balcani erau plasați în 23 de sate, inlusiv în 18 localități din ținutul Tomarova sau Reni, în trei din Ismail și două sate din ținutul Greceni[27].

Populația spațiului dintre Prut și Nistru, către anul 1812

În rândul istoricilor sunt discuții și păreri controversate despre numărul locuitorilor și structura etnică a populației teritoriului dintre Prut și Nistru la începutul secolului al XIX-lea. Din cauza lipsei unor recensăminte ale populației, în condițiile unor operațiuni militare și a unor procese migraționiste de amploare, este evident că estimările privind numărul și structura etnică a populației diferă mult. Către anul 1808, Moldova din stânga Prutului cuprindea ținuturile Hotin, Soroca, Orhei, Greceni, Codru, Hotărniceni și parțial Iași (localitățile de la est de Prut). Basarabia, propriu-zisă, sau Bugeacul cuprindea teritoriile care au aparținut raialelor otomane și tătarilor, adică ținuturile Bender (olaturile Bender, Akkerman, Chilia și Căușeni), Reni sau Tomarova și Ismail.

În 1808, autoritățile militare ruse au organizat în Principatele Române o catagrafie a populației, în vederea stabilirii populației obligate să plătească impozite. Fiind organizată în condiții de război și administrație militară, rezultatele acestei catagrafii nu sunt foarte exacte, dar reflectă în mare situația demografică a populației, inclusiv, în teritoriul dintre Prut și Nistru. În timpul organizării catagrafiei, o parte din populație s-a eschivat de la înregistrare, dar și autoritățile moldovenești au ascuns o parte din rezultate, pentru a evita supunerea la impozite exagerate de susținere a armatei ruse.

Iordache Ruset-Roznovanu, marele vistiernic al Moldovei, prin adresarea din 14 mai 1812 către senatorul rus V.I. Krasno-Milașevici, președinte al Divanurilor Principatelor Române, a prezentat informația despre numărul de ținuturi,

[27] *Ibidem*, p. 62-63.

sate, populația impozitabilă, contribuția acordată de locuitori armatei ruse, în conformitate cu statistica rusească pentru anul 1808. Acest demers cuprindea și un extras al statisticii respective, cu numărul de târguri, sate, locuitori birnici, mazili, ruptași, evrei, fețe bisericești, dar și impozitele plătite. Marele vistiernic făcea și precizarea că, în extras lipseau informațiile despre bulgarii veniți de peste Dunăre, care erau subordonați lui A.Y. Koronelli, tutorele principal al coloniștilor transdanubieni din Țara Românească, Moldova și Basarabia[28].

Făcând referire la această catagrafie, Valentin Tomuleț precizează că în 6 ținuturi din Moldova de la est de Prut erau 11 orașe și târguri, cu 589 de sate, populate de 39.735 de familii (198.675 persoane). În Basarabia sau Bugeac erau trei ținuturi, cu 6 orașe și 94 de sate, locuite de 3.425 familii (17.125 persoane). În total, în spațiul dintre Prut și Nistru erau 17 orașe și târguri, 683 de sate, cu un total de 43.160 familii sau 215.800 locuitori. În nordul și centrul Basarabiei trăiau peste 92% din populație, iar în Bugeac – mai puțin de 8%. În această estimare nu sunt incluse localitățile din ținutul Iași, aflate în stânga Prutului, iar datele pentru ținutul Hotin sunt diferite. În tabelul general se indică pentru acest ținut 13.076 familii (65.380 locuitori), dar după altă sursă, în 8 ocoale din ținutul Hotin erau 15.111 familii, iar alte 648 de familii locuiau în orașul Hotin[29].

În informația din 28 iulie 1812, prezentată de către amiralul P.V. Ciceagov, comandantul-șef al armatei ruse din zona Dunării, este indicată cifra de 41.160 de familii (corect, 43.160 de familii[30]), iar numărul total al populației era estimat la peste 240 mii de suflete de ambele sexe. Făcând referință la această informație, A. Zașciuk preciza că aceste date statistice au fost culese din Arhiva regională a Basarabiei[31]. Totodată, potrivit *Regulamentului privind instituirea administrației provizorii în Basarabia*, semnat de P.V. Ciceagov la 23 iulie 1812, în ținuturile din Basarabia erau 17 orașe și târguri, 683 de sate, cu un total de 43.160 familii, lipsind date despre partea basarabeană a ținutului Iași[32]. Aceleași date pe ținuturi se conțin și în studiul lui Leon Boga[33]. După cum am precizat deja, estimările respective sunt valabile pentru statistica din anul 1808.

Altă sursă indică aceleași date statistice pe ținuturi, dar se preciza că ele erau valabile pentru anul 1809. Conform acestei informații, în trei isprăvnicii ale Basarabiei (Bender cu Căușeni, Akkerman și Chilia; Tomarova; Ismail) erau veniți peste 4 mii de bejenari sârbi de peste Dunăre, care nu se aflau sub ocârmuirea

---

28 Valentin Tomuleț, Ținutul Hotin în surse statistice rusești..., p. 195.

29 *Ibidem*, p. 193, 195, 197.

30 Dinu Poștarencu, *Numărul populației Basarabiei la 1812*, în „Destin Românesc", nr. 2/2006, p. 27-28.

31 А. Защук, Материалы для географии и статистики России. Бессарабская область, Санкт-Петербург, 1862, Ч. 1, p. 147.

32 Dinu Poștarencu, *O istorie a Basarabiei* în date și documente 1812-1940, Chișinău: Cartier 1998, p. 64-66.

33 L.T. Boga, *Populația Basarabiei (Etnografie și statistică)*. Extras din „Monografia Basarabiei", Chișinău: Imprimeria statului 1926, p. 21.

Divanului și nu erau incluși la suma totală a populației. În spațiul dintre Prut și Nistru, cele mai populate erau ținuturile Orhei, Hotin și Soroca, datele fiind identice cu cele pentru 1808. Ținutul Iași, împreună cu orașul Iași, avea două târguri și 184 de sate, cu un total de 10.695 familii[34]. Mai mult de jumătate din locuitorii acestui ținut (cca 5.900 de familii) trăiau în sate din stânga Prutului. Astfel, în 1808/1809, în ținuturile din stânga Prutului și în Basarabia (trei ținuturi din sud) locuiau cca 53.000 de familii (inclusiv, peste 4 mii de imigranți transdunăreni), dar fără familiile de boieri, preoți și străini.

Referindu-se la această sursă, Dinu Poștarencu consideră că în 1808 în spațiul dintre Prut și Nistru erau 48.508 familii (la 43.160 de familii au fost adăugate 5.348 de familii din ținutul Iași). Înmulțind suma obținută cu 5 și rotunjind rezultatul, deoarece lipsea numărul boierilor, slujitorilor bisericești și străinilor, se estimează numărul total al populației Basarabiei la cca 250 mii persoane[35].

După altă statistică, pentru anul 1812 se estimează că în toată Basarabia erau 255.605 persoane, inclusiv 39.465 locuitori în trei ținuturi din sudul Basarabiei. Situația numerică a populației pe ținuturi, în 1808 și 1812 era următoarea:

Populația Basarabiei, repartizată pe ținuturi, în 1808 și 1812[36]

Ținuturi	1808					1812	
	Orașe/ târguri	sate	familii	persoane	%	persoane	%
Moldova din stânga Prutului							
Hotin	3	169	13.076	65.380	30,3	77.345	30,2
Soroca	4	138	7.636	38.180	17,7	38.180	14,9
Iași						29.880	11,7
Orhei	3	238	14.157	70.785	32,8	70.735	27,7
Codru	1	13	1.064	5.320	2,5	39.465	15,4
Greceni	-	14	990	4.950	2,3		
Hotărniceni	-	17	2.812	14.060	6,5		
Total	**11**	**589**	**39.735**	**198.675**	**92,1**		
Basarabia propriu – zisă / Bugeac							
Bender	4	70	2.789	13.945	6,5		
Reni/Tomarova	1	19	516	2.580	1,2		
Ismail	1	5	120	600	0,3		
Total Bugeac	**6**	**94**	**3.425**	**17.125**	**7,9**		
TOTAL	**17**	**683**	**43.160**	**215.800**	**100,0**	**255.605**	**100,0**

Comparând aceste două statistici, constatăm că datele coincid, practic, pentru ținuturile Orhei și Soroca, iar ținuturile Codru, Greceni și Hotărniceni au fost incluse la cele trei ținuturi din sudul Basarabiei. După catagrafia din 1808, în aceste

[34] T.G. Bulat, *O statistică a Moldovei din 1809*, în „Arhivele Basarabiei", nr. 1, 1929, p. 67.
[35] Dinu Poștarencu, *Numărul populației Basarabiei la 1812*, p. 33, 37.
[36] 1808 – Valentin Tomuleț, Ținutul Hotin..., p. 197; **1812** - V.M. Kabuzan, *op. cit*., p. 37.

trei ținuturi din sudul spațiului pruto-nistrean și în trei ținuturi din Bugeac trăiau în total 41.455 de persoane față de 39.465, în 1812. Cât privește ținutul Hotin, în 1808, în târguri și sate locuiau 15.111 familii (75.555 persoane), iar 648 familii (3.240) trăiau în orașul Hotin, populația totală fiind de 15.759 familii (78.795 persoane).

V. Zelenciuk, referindu-se la date statistice din arhivele centrale militare ale URSS, a precizat că în 1812 în Basarabia erau 17 orașe și târguri, 683 de sate, locuite de 51.121 familii sau cca 256 mii persoane. Comparativ cu statistica familiilor pentru anul 1808, datele coincid pentru ținutul Soroca (7.636 familii), sunt apropiate pentru ținuturile Orhei (14.147), Greceni (1.000), Codru (1.031), Tomarova (519) și Ismail (157), sunt mai mari pentru ținuturile Hotin (15.469) și Hotărniceni (3.390), mai mici pentru Bender (1.796), iar în ținutul Iași erau 5.976 familii[37]. Informațiile cu numărul de familii pe ținuturi coincid cu estimările lui Kabuzan, atât pentru ținuturi, cât și pentru toată Basarabia la 1812. Kabuzan însă preciza că numărul total al populației Basarabiei era atunci în jur de 300 mii de persoane, iar cifra de 255.600 persoane trebuie considerată ca minimală[38].

Datele lui Kabuzan și Zelenciuk se referă, de fapt, la catagrafia rusească din 1808, dar conțin și informații despre locuitorii din ținutul Iași. În aceste statistici nu sunt incluși imigranții transdunăreni, mai ales că în 3 ținuturi din sud (Bender, Ismail și Tomarova) erau indicate doar 2.472 de familii. Către anul 1806, în spațiul dintre Prut și Nistru locuiau cca 1.741 de familii de imigranți transdunăreni (cca 8.500 de persoane), inclusiv multe de origine română[39]. În timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812 un nou val de imigranți de la sud de Dunăre s-au strămutat în spațiul dintre Prut și Nistru. Potrivit diferitor estimări, numărul de familii ale imigranților transdunăreni domiciliate în anul 1812 în sudul Basarabiei era de la 2.624 până la peste 3.000 de familii[40], adică numărul lor se încadra în limita a 12.300 – 14.100 de persoane. În tot teritoriul Basarabiei locuiau atunci cca 15 mii de imigranți de la sud de Dunăre, inclusiv cca 4 mii de persoane (26-27% din total) de origine română.

În realitate, către anul 1812 populația totală a Basarabiei era mai mare decât cea expusă în sursa respectivă. Pentru anul 1810 există o statistică mai completă despre populația Principatelor Române, întocmită de autoritățile bisericești. În Moldova existau 3 eparhii: a Mitropoliei Iașului, a Romanului și a Hușilor. În teritoriul dintre Prut și Nistru, Mitropoliei Iașilor îi erau subordonate ținuturile Iași, Orhei, Hotin și „oblastia" Basarabiei, iar de Eparhia Hușilor aparțineau ținuturile Soroca, Lăpușna, Greceni, Codreni și Hotărniceni. După sursa dată, în

[37] В.С. Зеленчук, Население Бессарабии и Поднестровия в XIX в. (этнические и социально-демографические процессы), Кишинёв: Штиинца, 1979, p. 97-98; Dinu Poștarencu, *Numărul populației Basarabiei la 1812*, p. 29.

[38] В.М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области* …, p. 26-27.

[39] *Ibidem*, p. 22-23.

[40] Dinu Poștarencu, *Coloniștii transdanubieni din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Revista de Etnologie și Culturologie", vol. XVII, Chișinău 2015, p. 68.

1810, în Principatul Moldovei erau 29 orașe, 2.193 târguri și sate (cu un total de 164.052 case), în care funcționau 2.312 biserici. Populația totală a Moldovei era de 814.605 persoane, dintre care 422.148 de sex masculin (1.860 monahi, 15.197 cler alb și 405.091 credincioși ordodocși) și 392.457 de sex feminin (421 călugărițe, 9.358 femei și fete a preoților și slujitorilor bisericești, 382.678 femei și fete de credință ortodoxă)[41].

În 1810 s-a întocmit o catagrafie similară și pentru Principatul Valahiei, care sub aspect bisericesc era împărțit în Eparhia Mitropoliei Bucureștilor, a Râmnicului, Argeșului și Buzăului. În Valahia existau 204 mănăstiri și schituri, 24 orașe și 2.714 sate, unde funcționau 3.105 biserici, iar populația totală era de 695.690 de locuitori, (353.312 de sex masculin și 342.378 de sex feminin)[42]. Astfel, în 1810, populația Principatului Moldova era cu cca 119 mii mai mare decât a Munteniei.

Sursa dată, întocmită de autoritățile bisericești, ne permite să estimăm mai exact numărul populației teritoriului dintre Prut și Nistru înainte de anexare:

Localitățile, clerul și ortodocșii în spațiul dintre Prut și Nistru, în 1810[43]

Ținuturi	Nr. târg., sate	Nr. de biserici	Cler ortodox*	Nr. de case	Parohieni		
					bărbați	femei	total
Din Eparhia Mitropoliei Iașilor							
Iași	165	165	829	10.748	27.694	25.150	52.844
Orhei	197	197	1.368	11.893	29.716	27.148	56.864
Hotin	155	156	822	12.020	34.204	32.201	66.405
Obl. Basarabia	55	45	177	3.214	12.859	9.899	22.758
Din Eparhia Hușilor							
Soroca	136	137	911	7.792	19.209	17.853	37.062
Lăpușna	55	59	610	6.269	17.069	15.398	32.467
Greceni	18	11	42	767	3.428	2.759	6.187
Codreni	17	15	69	981	2.415	2.577	4.992
Hotărniceni	20	21	161	2.933	7.352	6.364	13.716
Total	**818**	**806**	**4.989****	**56.617**	**153.946**	**139.349**	**293.295**
Fără ținutul Iași	653	641	4.160	45.869	126.252	114.199	240.451

*slujitori bisericești și copiii de parte bărbătească;
**inclusiv 21 protopopi, 1.356 preoți, 222 diaconi, 858 diaci și palamari, 2.532 fii din familiile slujitorilor bisericești.

Cifrele din acest tabel, cu referire la numărul de case și a poporenilor (credincioșii ortodocși de ambele sexe) coincid cu datele publicate de Leon Boga, dar sunt diferite în cazul clerului ortodox. După sursa dată, în ținuturile din Basarabia, inclusiv tot ținutul Iași, erau atestați doar 4.184 de clerici cu copii, datele fiind

[41] Constantin N. Tomescu, Știri catagrafice din Bisericile Principatelor la 1810, în „Arhivele Basarabiei", nr. 3, 1932, p. 206-209.
[42] *Ibidem*, p. 213-214.
[43] *Ibidem*, p. 206-207.

diferite pentru ținuturile Soroca (458), Lăpușna (247) și Hotărniceni (171)[44].

În 1810, ținutul Iași (fără orașul Iași) avea 165 de sate și târguri, cu 165 de biserici, iar în 10.748 de case trăiau 52.844 de credincioși ortodocși. Mai mult de jumătate din locuitorii acestui ținut (29.880, după datele lui V.M. Kabuzan) trăiau în satele de pe malul stâng al Prutului. Astfel, către anul 1810 în 7 ținuturi din teritoriul dintre Prut și Nistru și în regiunea Basarabiei locuiau 4.160 slujitori bisericești de sex masculin și 240.451 de credincioși ortodocși, în partea basarabeană a ținutului Iași locuiau cca 500 de cler ortodox și cca 29.900 de credincioși de ambele sexe. Populația totală ortodoxă a teritoriului dintre Prut și Nistru, către anul 1810 era de cca 275 mii de persoane. La această cifră mai trebuie de inclus femeile și fetele preoților și slujitorilor bisericești (pentru spațiul basarabean estimăm cca 2.850 persoane), dar și călugării cu călugărițele, care trăiau în mănăstirile și schiturile din Basarabia[45]. Analizând această sursă documentară, Dinu Poștarencu ajunge la cifra de 276.127 locuitori pentru spațiul Basarabiei, în anul 1810[46].

Statistica elaborată de autoritățile bisericești cuprindea doar populația ortodoxă din Moldova. În aceste statistici nu erau incluși evreii, credincioșii de rit vechi (lipovenii), locuitorii de alte confesiuni. Evreii locuiau mai ales în orașe, târguri, dar și în multe sate din nordul provinciei. În anul 1817, numărul evreilor din Basarabia era estimat la cca 22 mii de persoane[47]. La începutul secolului al XIX-lea, lipoveni trăiau, mai ales, în câteva sate și orașe din apropiere de Dunăre. Deci, numărul real al populației Basarabiei, către anul 1810, era de cca 300 mii de persoane.

Ion Varta a depistat în Arhiva Istorică de Stat din Rusia un proiect de lege privind administrarea provizorie a Basarabiei[48], care ar fi fost elaborat în 1812 de către I. Capodistria, agent diplomatic pe lângă comandamentul suprem al armatei ruse în Principatele Române. Documentul conține și o informație succintă despre populația Basarabiei: „Numărul locuitorilor ajunge până la 55.464 familii, care alcătuiesc aproximativ 200 mii de suflete de sex masculin”[49]. Cifra de 55.464 familii (cca 277.320 persoane) ar corespunde mai mult cu realitatea demografică a Basarabiei către anul 1812, dar precizarea despre cca 200 mii persoane de sex masculin este mult exagerată.

Așadar, deși lipsesc recensăminte oficiale, totuși, în baza datelor disponibile se poate calcula cu aproximație numărul locuitorilor spațiului dintre Prut și Nistru la începutul secolului al XIX-lea. Estimarea cea mai apropiată de realitate a fost realizată de Dinu Poștarencu. După calculele sale, în 1812, în teritoriul dintre Prut și Nistru erau 59.729 de familii (53.360 de familii de birnici, mazili, ruptași,

44 L.T. Boga, *Populația Basarabiei* …, p. 20.

45 După P. Svinin (p. 209), în Eparhia Basarabiei, în 1815 erau 11 mănăstiri, 10 schituri pentru bărbați și una pentru femei, unde slujeau 389 de călugări și 263 călugărițe.

46 Dinu Poștarencu, *Numărul populației Basarabiei la 1812*, p. 33, 37.

47 L.T. Boga, *Populația Basarabiei* ..., p. 24; Ștefan Ciobanu, *Basarabia*, p. 70.

48 Arhiva principală din Sankt-Petersburg II-25, inv. 70, 1812, dosar 3, f. 1-10.

49 Ion Varta, *Noi date inedite despre statutul Basarabiei de sub dominația țaristă*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău, nr. 3-4 / 1998, p. 100.

evrei care plăteau dăjdie, negustori, țigani și slujitori, plus 2.624 de familii de imigranți transdunăreni (10.933 de persoane), plus 3.745 de familii de slujitori ai bisericilor), adică, în total cca 300 mii de persoane. Această cifră este considerată minimală, fiindcă era calculată în baza statisticii din anul 1808, diminuată intenționat[50]. Skalkovski indică pentru anul 1813 cifra de 55.560 de familii sau 334 mii persoane de ambele sexe[51], adică, la o familie ar fi revenit în medie cca 6 persoane.

Pavel Dimitriu estima că după catagrafia din 1803, în ținuturile din nordul și centrul spațiului Pruto-Nistrean locuiau 224.038 persoane, iar în ținuturile din sudul Basarabiei trăiau 58.985 locuitori[52], deci, în tot spațiul dintre Prut și Nistru locuiau 283.023 persoane. Până în 1812, numărul locuitorilor a crescut în nordul și centrul Basarabiei, iar în Bugeac, concomitent cu strămutarea tătarilor și plecarea populației musulmane militare și civile din orașele-cetăți, s-au stabilit mulți imigranți, sosiți de la est de Nistru și de la sud de Dunăre.

Către anul 1812, cele mai populate ținuturi erau Orhei-Lăpușna împreună cu orașul Chișinău (cca 90 mii persoane) și Hotin (cca 80 mii persoane). Datele din 1808 pentru ținuturile Soroca și Iași sunt minimalizate, mai realistă fiind statistica din 1803, adică, numărul locuitorilor era de cca 45 mii (în ținutul Soroca), respectiv cca 35 mii (în partea basarabeană a ținutului Iași). Trei ținuturi din sudul Basarabiei (Codru, Greceni și Hotărniceni) aveau împreună cca 25 mii de locuitori, iar teritoriul propriu-zis al Basarabiei sau Bugeacul (ținuturile Bender, Reni / Tomarova și Ismail) erau populate de, cel puțin, 25 mii de persoane. Totuși, cifra de 300 mii locuitori pentru anul 1812 o considerăm drept minimală, mai realistă fiind cifra de cca 350 mii de locutori. Pentru comparație, Bucovina, care avea o suprafață de 4,5 ori mai mică decât Basarabia, în anul 1813 era populată de 230.720 de persoane[53].

Catagrafia din anul 1817

În 1817 a fost organizată prima catagrafie a Basarabiei, care conține informații despre populația tuturor localităților (pe ținuturi și ocoale). În catagrafie se prezintă statistica tagmei bisericești (preoți, diaconi, dascăli, ponomari și văduvele acestora) și a locuitorilor din tagma de jos (birnici, văduve, burlaci, scutelnici și argați), se indică numărul mazililor și ruptașilor, precum și numărul bărbaților și văduvelor (capilor de familie) pentru fiecare sat, se arată numele proprietarului moșiei. Catagrafia a fost elaborată în limba română și a fost publicată prima dată de Ioan Halippa, dar tradusă în limba rusă[54], studiul fiind accesibil și pe

[50] Dinu Poștarencu, *Numărul populației Basarabiei la 1812*, p. 33, 37.

[51] А.А. Скалъковский, Опыт статистического описания Новороссийского края, ч. I, Одесса, 1850, p. 348.

[52] П. Дмитриев, Численность и расселение населения Днестровско-Прутского междуречья в *XIX – XX* вв., în Проблемы исторической демографии СССР и Западной Европы, Кишинёв: Штиинца, 1991, p. 123.

[53] Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei* …, p. 477.

[54] И.Н. Халиппа, Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по

Internet[55]. În perioada interbelică, Constantin Tomescu a publicat datele acestei catagrafii pentru ținuturile Hotin și Soroca[56]. Catagrafia din 1817 este foarte valoroasă pentru cercetarea situației demografice, structurii sociale a populației, pentru stabilirea proprietarilor satelor din Basarabia la începutul stăpânirii rusești.

Potrivit catagrafiei publicate de Ioan Halippa, în 8 ținuturi din Basarabia erau înregistrate 92.946 gospodării (87.924 cu capi de familie bărbați și 5.022 cu familii de văduve). Însă, în aceste calcule nu erau incluse orașele (Chișinău, Akkerman, Bender, Chilia, Hotin și Ismail), sunt omise coloniile cu germani, nu sunt date despre boieri și țigani. Bahmetev raporta că după această catagrafie, în Basarabia erau 96.526 de familii, consemnându-se o diferență de 3.580 de familii[57]. Repartizarea populației pe ținuturi era următoarea:

Structura socială și numărul populației Basarabiei, după catagrafia din 1817[58]

Ținut	Local.	Cler		Mazili		Ruptași		Țărani birnici			Scut.
		gosp.	văduve	gosp.	văduve	gosp.	văduve	gosp.	văduve	burlaci	
Hotin	174	598	55	76	6	10	1	15.655	1.763	2.878	612
Soroca	187	604	31	169	25	120	5	10.387	759	2.592	-
Iași	169	429	28	446	18	72	1	8.673	223	827	-
Orhei	311	1.186	28	1.284	102	680	41	18.616	1.118	2.364	380
Bender	54	144	6	120	1	6	-	3.423	130	1.059	-
Codru	55	190	12	40	6	7	-	4.797	238	628	-
Ismail	50	80	3	73	1	-	-	3.302	181	810	-
Greceni	40	69	7	3	-	4	-	1.871	99	158	-
Total	**1.040**	**3.300**	**170**	**2.211**	**159**	**899**	**48**	**66.724**	**4.511**	**11.316**	**992**

Notă: în ținuturile Hotin, Soroca, Iași și Orhei au fost înregistrate 2.274 gospodării, 33 văduve și 19 burlaci evrei, toți din categoria de negustori; în ținuturile Hotin, Soroca și Iași erau 189 gospodării, o văduvă și 11 burlaci de negustori creștini (inclusiv armeni și greci)

La categoria păturilor de jos ale populației (birnici și scutelnici) au fost înregistrate 66.724 gospodării de țărani, 4.511 gospodării de văduve, 11.316 burlaci și 992 de scutelnici. Ioan Halippa a inclus burlacii și scutelnicii la gospodăriile de bărbați, deși burlacii erau flăcăi sau bărbați necăsătoriți, formați dintr-o singură persoană. O parte din scutelnici erau persoane de curând sosite în Basarabia și cu siguranță media pentru o familie era mai mică de 5 persoane. Văduvele erau în

данным переписи 1817 года, în „Труды Бессарабской Губернской Учёной Архивной Комиссии", Том III, 1907, с. 3-230.

55 http://oldchisinau.com/lib/files/PoDannymPerepisi1817g-Halippa(BGUAK1907).pdf – accesat pe 30 iulie 2024.

56 Constantin Tomescu, *Catagrafia Basarabiei din 1817. Ținutul Hotinului*, în „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău", vol. XVIII, Chișinău, 1928, p. 2-49; Idem, *Catagrafia Basarabiei din 1817. Ținutul Sorocăi*, în „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău", vol. XVIII, Chișinău, 1928, p. 65-94.

57 И.Н. Халиппа, Роспись землевладения и сословного строя..., с. 229-230.

58 *Ibidem*, p. 230.

majoritate femei în vârstă, fără bărbați, cu copii care locuiau aparte, deci o familie de văduvă nu putea fi formată în medie din 5 persoane. Însă, deoarece văduvele, scutelnicii și mai ales burlacii au fost incluși la numărul total de gospodării (familii), care au fost calculate cu o medie de 5 persoane, s-a obținut o cifră exagerat de mare de persoane pentru anul 1817 (de la 482.630 până la 491.904 persoane).

Pentru anul 1812, cifra de 300 mii de persoane o considerăm drept minimală, mai reală fiind cifra de cca 350 mii de locuitori pentru toată Basarabia. Însă, în decurs de doar 5 ani este imposibilă o creștere a populației cu cca 140-150 mii de persoane! În primii ani de stăpânire rusească, în Basarabia s-au strămutat zeci de mii de imigranți de la est de Nistru și de la sud de Dunăre, dar, totodată, mii de țărani moldoveni au fugit peste Prut, iar mortalitatea în rândul populației a fost ridicată, din cauza epidemiilor de ciumă. În anii 1814-1817, în Basarabia s-au născut 53.638 și au decedat 31.120 persoane de confesiune ortodoxă, sporul natural fiind de 22.518 persoane[59].

În 1814, guvernatorul Basarabiei comunica că numărul total de familii din provincie era de 74.045 (13.262 în 6 orașe și 60.783 în 8 ținuturi)[60], adică, la o medie de 5 persoane de familie, numărul total de locuitori era de cca 370.225 de persoane. În 1816, în 4 ținuturi din nordul și centrul Basarabiei (Hotin, Soroca, Iași și Orhei) se estima o populație totală de 275.756 persoane, dar în anii 1817-1818, pentru aceleași ținuturi se prezintă deja cifra de 377.850 de locuitori (cu peste 100 mii mai mulți față de 1816!)[61]. Pentru 1816, estimări la nivel de ținuturi asemănătoare au fost prezentate de P. Svinin[62].

În tabelul de mai sus este inclusă populația din toate ținuturile (inclusiv, evreii și armenii din târguri și sate), cu excepția locuitorilor din 6 orașe, a coloniștilor germani, a boierilor și țiganilor. După statistica din tabelul respectiv, în Basarabia erau 75.597 gospodării bărbătești (slujitori bisericești, mazili și ruptași, negustori și târgoveți creștini și evrei, țărani birnici), care la o medie de 5 persoane constituiau cca 377.985 de locuitori. Catagrafia a mai înregistrat 4.545 familii de văduve și 992 familii de scutelnici, care aveau cel mult 3-4 membri de familie, adică un total de cca 16.610-22.150 de persoane. Numărul burlacilor era de 11.346 de persoane (11.316 țărani, 19 evrei și 11 negustori creștini). Deci, numărul total al locuitorilor din gospodăriile bărbătești, a văduvelor și scutelnicilor, a burlacilor era de cca 405.950 – 411.500 de persoane.

Leon Boga ne oferă informații despre numărul persoanelor din familiile de boieri (836), coloniști (8.174) și țigani (5.450)[63]. Conform datelor de arhivă, publicate de Dinu Poștarencu. în anii 1817-1818, orașul Chișinău avea 10.966 de

[59] Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei* …, p. 496.
[60] L.T. Boga, *Populația Basarabiei (Etnografie și statistică)*, p. 22.
[61] В.М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области* …, с. 37.
[62] *П. Свиньин*, Описание Бессарабской области, în Записки Одесского общества истории и древностей, Одесса, 1867, T. VI, p. 265, 272, 284, 289.
[63] L.T. Boga, *Populația Basarabiei* ..., p. 24.

locuitori, orașul Tucikov cu cetatea Ismail – 1.846 de familii și 762 burlaci (cca 10 mii persoane), Bender – 5.271 persoane, Akkerman – 5.239 persoane, Chilia – 3.623 persoane și Hotin – 572 familii (cca 2.860 persoane)[64]. Astfel, când se organiza prima catagrafie a Basarabiei, cele 6 orașe erau locuite de cca 37.960 de persoane. Așadar, după catagrafia din 1817, în Basarabia erau atestate cca 405.950 – 411.500 persoane în satele și târgurile din 8 ținuturi, la care se adaugă 37.960 locuitori din 6 orașe, 8.174 coloniști, 5.450 țiganii și 836 persoane din familiile de boieri. Totalul populației după acest recensământ se încadra în limita a 458.370 – 463.920 de persoane, dar nu peste 490 mii de persoane. După estimarea lui Pavel Dimitriu, în 1817, ținuturile din nord și centru erau locuite de 376.950 persoane, ținuturile din sud – de 87.780 persoane, numărul total al populației Basarabiei fiind de 464.730 de persoane[65].

Catagrafia din 1817 nu indică etnia sau confesiunea locuitorilor Basarabiei, cu unele excepții. Informații la nivel de ținuturi sunt pentru evrei și armeni, la nivelul întregii provincii – pentru țigani. După calculele lui Leon Boga, în 1817, populația Basarabiei era constituită din 97.227 de familii sau 485.618 persoane (247.816 de gen bărbătesc și 237.802 de gen feminin). Împreună cu familiile de nobili și moșieri, precum și a țiganilor statului și a proprietarilor particulari, care sunt prezentați doar la nivelul provinciei, numărul total al populației Basarabiei era de 98.526 de familii, cu un total de 491.579 de persoane (250.779 de sex masculin și 240.800 de sex feminin)[66].

Însă, Leon Boga a comis câteva greșeli de calcul, din care cauză suma totală a persoanelor este greșită. Astfel, se indică 7.136 mazili de sex masculin (corect – 7.361) și total greșit se prezintă numărul armenilor (430 în loc de 1.430 pentru bărbați, 310 în loc de 1.310 pentru femei)[67]. Ținând cont de aceste precizări, constatăm că în 1817, în Basarabia erau 98.526 de familii, cu un total de 491.904 persoane (251.204 de sex masculin și 240.700 de sex feminin), dintre care 16.360 din familii de cler bisericesc (preoți, daconi, cântăreți și paraclisieri), 836 din familii de nobili și moșieri, 885 postelnici, 14.350 mazili și ruptași, 368.330 țărani, 52.715 locuitori urbani, în afară de armeni și evrei. Separat sunt evidențiate grupurile etnice de evrei (4.413 familii, 22.064 persoane), armeni (544 familii, 2.740 persoane) și țigani (1.090 familii, 5.450 persoane). În afară de aceasta, în ținutul Bender au fost înregistrate 1.528 de familii de coloniști (8.174 de persoane), fără precizarea etniei acestora. Către anul 1817, statut de coloniști aveau doar germanii sosiți din Ducatul Varșoviei. În 1818, în ținutul Akkerman existau 13 colonii germane, populate de 8.284 de germani[68]. Deci,

[64] Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, Chișinău 2009, p. 27-29.
[65] П. Дмитриев, Численность и расселение населения Днестровско-Прутского междуречья в *XIX – XX* вв., p. 123.
[66] L.T. Boga, *Populația Basarabiei* ..., p. 23-24.
[67] L.T. Boga, *Populația Basarabiei* ..., p. 23-24; Ștefan Ciobanu, *Basarabia*, p. 69-70.
[68] В.М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области* …, p. 94-96.

indiscutabil, coloniștii înregistrați în 1817 în ținutul Bender erau germanii, sosiți în cursul anilor 1813-1817.

Estimări privind structura etnică a populației Basarabiei la începutul secolului al XIX-lea

În Basarabia nu s-au realizat recensăminte în perioada moldovenească, dar nici în primele decenii de stăpânire rusească, care ar fi înregistrat etnia locuitorilor. Din această cauză, estimările pentru prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt diverse și chiar contradictorii. Istoricii ruși, români, ucraineni sau sovietici au avansat cifre diferite despre structura etnică a populației Basarabiei.

În teritoriul dintre Prut și Nistru, marea majoritate a locuitorilor erau de etnie română, dar în acest spațiu locuiau și reprezentanți ai altor grupuri etnice. Fiind la hotar cu spațiul slav (în nord și est) și turco-tătar (în sud-est), teritoriul Moldovei de la est de Prut a fost afectat de procese migraționiste de amploare, mai ales în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Expulzarea tătarilor din Bugeac și evacuarea populației de religie musulmană din orașele-cetăți (Akkerman, Bender, Chilia, Ismail și Hotin) a schimbat radical situația etno-demografică, mai ales, în spațiul de sud al Basarabiei, care, în mare, a fost depopulat. Din cauza lipsei unor recensăminte, nu există informații exacte despre structura etnică a populației în ajunul anexării de Imperiul Rus.

V. Zelenciuk constata că în Principatul Moldovei din timpuri mai vechi locuiau diferite grupuri etnice (ucraineni, greci, armeni, țigani, evrei), dar până în secolul al XIX-lea, în comparație cu populația autohtonă a moldovenilor, ponderea celorlalte grupuri etnice nu era mare, constituind nu mai mult de 10%. Zelenciuk nu prezintă ponderea moldovenilor și a altor etnii în spațiul dintre Prut și Nistru, dar precizează că până la începutul secolului al XIX-lea în sudul acestei regiuni (Bugeac) trăia un număr neînsemnat de moldoveni. În schimb, în raiaua Hotin, unde s-au păstrat satele moldovenești, dar o parte din populația autohtonă emigrată în timpul războaielor, autoritățile otomane au stimulat imigrarea în ținut a ucrainenilor de peste Nistru și Ceremuș, pentru a obține profit din impozite[69].

V. Kabuzan susținea că în anii ’60-70 ai secolului al XVIII-lea moldovenii reprezentau nu mai puțin de 70%, iar către începutul secolului al XIX-lea – mai mult de 60% din populația Basarabiei (teritoriul care până în 1811 s-a aflat în componența Principatului Moldovei). Diminuarea ponderii moldovenilor el o explică, pe de o parte, prin imigrarea bulgarilor și ucrainenilor în acest spațiu, iar pe de altă parte, din cauza mutării moldovenilor de aici în zonele învecinate din stânga Nistrului. Tot Kabuzan susținea că ucrainenii ar fi constituit în secolul al XVIII-lea aproape ¼ din totalul locuitorilor de pe teritoriul Basarabiei, iar evreii erau în proporție de 6,5%[70]. Totodată, A Bacinski afirma că la hotarul

[69] В.С. Зеленчук, Население Бессарабии и Поднестровия в XIX в...., p. 149.

[70] В.М. Кабузан, Народы России в *XVIII* веке. Численность и этнический состав, Москва, 1990, p. 211, 219, 222; Dinu Poștarencu, *Structura etnică* ..., p. 126-127.

secolelor XVIII-XIX doar în Bugeac ar fi locuit deja cca 20 mii de imigranți ruși și ucraineni[71], cifră considerată pe bună dreptate exagerată chiar și de istorici sovietici[72].

În primii ani de stăpânire rusă, unii funcționari ruși au făcut primele estimări despre comunitățile etnice din Basarabia. La 6 noiembrie 1813, general-maiorul I. Harting, guvernator civil interimar al Basarabiei, comunica oficialităților imperiale că, în teritoriul dat locuiau moldoveni, greci, armeni, bulgari, sârbi, evrei, țigani, în parte, și ruși. În același an, Petru Kunițki, autorul primei descrieri a Basarabiei, preciza că în provincie, cu excepția moldovenilor care erau băștinași, mai locuiau ruși, ucraineni, bulgari, greci, armeni, țigani și evrei. Însă, din aceste surse nu aflăm nici măcar cu aproximație ponderea numerică a diferitor etnii din Basarabia[73].

Pavel Svinin a elaborat în 1816 o descriere statistică a Basarabiei, în care face unele precizări despre populația provinciei. El menționează că moldovenii sau valahii erau populația autohtonă și cea mai numeroasă din provincie, recunoaște identitatea lor românească, dar nu estimează numărul sau ponderea acestora în Basarabia. Succint sunt descrise alte grupuri etnice, dar estimări statistice se prezintă doar pentru armeni, evrei, țigani, imigranții de la sud de Dunăre. În privința imigranților bulgari precizează că ar fi vorbit o limbă slavă, amestecată cu tătară, dar aproape toți vorbeau în turcă[74].

Cercetătorul Skalkovski atrage atenție și la situația etnică a populației Basarabiei. El preciza că, la mijlocul secolului al XIX-lea, ținutul Novorosiei sau Rusia Nouă includea și „părți a poporului și ținuturilor românești (Țara Românească), adică a unor ținuturi din Principatul Moldovei", iar despre moldovenii din Basarabia menționa foarte clar că erau români[75].

Zașciuk a descris mai amănunțit situația etno-demografică, socială și confesională a Basarabiei la mijlocul secolului al XIX-lea, imediat după retrocedarea județelor din sudul provinciei Moldovei. Autorul remarcă că moldovenii (românii) erau populația autohtonă și majoritară în provincie, prezintă celelalte grupuri etnice din provincie[76], dar nu se referă la catagrafia din anul 1817 și nu expune o estimare privind componența etnică a Basarabiei în ajunul sau la începutul stăpânirii ruseşti.

Ion Nistor a prezentat pentru prima dată structura etnică a Basarabiei, în baza catagrafiei din 1817. Conform estimărilor sale, în 1817, în Basarabia erau

---

71 А.Д. Бачинский, Основные этапы крестьянско-казацкой колонизации Буджакской степи и низовий Дуная в *XVIII* - начале *XIX* в., p. 327.

72 В.М Кабузан., Народонаселение Бессарабской области ..., p. 23; В.С. Зеленчук, Население Бессарабии..., p. 149-150.

73 Dinu Poștarencu, *Structura etnică a populației Basarabiei în perioada țaristă*, în „Destin Românesc", 2008, nr. 4, p. 123.

74 *П. Свиньин*, Описание Бессарабской области, p. 204-205.

75 А.А. Скалъковский, Опыт статистического описания ..., p. 207-209.

76 А. Защук, Материалы для Географии и статистики России. Бессарабская область, Санкт-Петербург: Тип. Э. Веймара 1862, Partea 1, p. 151-180.

96.526 familii (482.630 de persoane), dintre care 419.240 (86%) de români, 30 mii (6,5%) de ruteni (ucraineni), 19.130 (4,2%) evrei, 6 mii (1,5%) lipoveni, 3.200 (0,7%) greci, 2.650 (0,6%) armeni, câte 1.205 (0,25%) bulgari și găgăuzi[77]. Ulterior, aceste date statistice expuse de Ion Nistor au fost preluate de alți istorici și prezentate ca situație etnică a Basarabiei la începutul stăpânirii rusești[78].

Însă, în această estimare statistică sunt omiși germanii și țiganii, numărul bulgarilor și găgăuzilor este minimalizat, iar al lipovenilor este exagerat, ponderea ucrainenilor este, de asemenea, diminuată. Referindu-se la ruteni, Ion Nistor preciza că: „Pe vremea anexării Basarabiei numărul rutenilor din ținutul Hotinului era neînsemnat. ... Numărul lor trebuie să fi fost așa de neînsemnat, încât puteau fi trecuți în izvodul moldovenilor. Catagrafia arată numărul gospodăriilor din ținutul Hotinului – 21.701. Cred că nu greșim dacă admitem că o treime din acești gospodari erau de ruteni. Dacă mai adăugăm la aceștia și cele 1.200 familii de lipoveni, care pribegiseră din motive religioase în Basarabia, putem constata că pe vremea răpirii Basarabiei trăiau acolo aproximativ 8.000 de familii rusești. Restul de aproape 84.000 de familii erau de obârșie moldovenească sau românească”[79].

Așadar, Ion Nistor afirma că numărul rutenilor din ținutul Hotin era neînsemnat, dar admite că ei ar fi format cca 1/3 din populația ținutului, fără să aducă vreun argument documentat. El concluziona că în toată Basarabia ar fi locuit cca 8 mii de familii rusești (rutenii împreună cu 1.200 familii de lipoveni?), dar în statistica de totalizare prezintă cifra de doar 6 mii de familii rutene și 1.200 familii de lipoveni! Doar în ținutul Hotin, după afirmația sa, numărul rutenilor ar fi trebuit să fie de cel puțin 7 mii de familii. Însă, în 1817, imigranți ucraineni erau prezenți deja în toate ținuturile, numărul lor fiind semnificativ, mai ales, în Bugeac, în nordul ținuturilor Soroca și Iași, în orașele din sudul Basarabiei.

Dinu Poștarencu, analizând structura etnică a populației Basarabiei în perioada țaristă, atrage atenția la mai multe cifre statistice discutabile, expuse de Ion Nistor. Nu este clar de unde s-a luat cifra de 3.826 de familii evreiești, ca și estimările pentru greci (640 de familii) sau bulgari cu găgăuzi (482 de familii)? În evaluările lui Ion Nistor nu se ține cont de țaranii ruși și ucraineni, de funcționarii și militarii ruși, stabiliți, mai ales, în orașe și în sudul Basarabiei, nu sunt datele despre coloniștii germani și refugiații sârbi, sunt omiși țiganii. Concluzia lui Dinu Poștarencu este că „ ... evaluările efectuate de Ion Nistor, lipsite de suport documentar, reprezintă doar niște presupuneri. În plus, el nu a prezentat tabloul integru al structurii etnice a populației Basarabiei”[80].

---

77 Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 203.

78 Ștefan Ciobanu, *Basarabia. Populația, istoria, cultura*, Chișinău, 1992, p. 25; Armand Goșu, *Basarabia sub ocupația țaristă*, în *Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1998*, coord. Ioan Scurtu, București 1998, p. 45; *O istorie a Basarabiei*, Chișinău, Editura Serebia 2015, p. 163.

79 Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, p. 199.

80 Dinu Poștarencu, *Structura etnică a populației Basarabiei în perioada țaristă*, p. 66-67.

V. Zelenciuk, referindu-se la evaluarea lui Ion Nistor pentru 1817, consideră că autorul a exagerat numărul moldovenilor și a diminuat numărul ucrainenilor. După estimările lui Zelenciuk, în anul 1818, doar în ținutul Hotin și în Bugeac trăiau 40.069 de ucraineni (23.925 în ținutul Hotin și 16.144 în Bugeac), iar numărul rușilor doar în Bugeac era de 8.049 de persoane. Pentru toată Basarabia, numărul ucrainenilor era estimat la cca 43 mii persoane, iar al rușilor și lipovenilor – la cca 10 mii[81]. Însă, datele lui Zelenciuk despre ucrainenii din Hotin erau valabile nu pentru anii 1816-1817, ci pentru o catagrafie incompletă din 1820, care omite localitățile din trei ocoale.

După estimarea lui Zelenciuk, conform recensământului din 1817, din totalul populației de 482,6 mii persoane, 377,2 mii (78,2%) erau moldoveni, 60 mii (12,4%) ucraineni, 19,3 mii (3,9%) bulgari cu găgăuzi, 10 mii (2%) ruși, 8,2 mii (1,6%) germani, doar 6 mii (1,2%) evrei, 3,5 mii (0,6%) țigani, 2,6 mii (0,4%) armeni și 20,8 mii (4,1%) de alte etnii[82]. Estimarea procentuală a moldovenilor, ucrainenilor și rușilor o considerăm mai apropiată de realitate, dar este diminuat evident numărul evreilor și exagerat numărul altor grupuri etnice. Autorul a comis o eroare de calcul sau de tipar, fiindcă suma cifrelor pentru toate etniile ar constitui 507,6 mii persoane, cel mai probabil se prezintă greșit cifra pentru alte etnii. Sunt greșite și calculele procentuale pentru unele grupuri etnice.

Ștefan Purici vine cu o estimare proprie privind structura etnică a Basarabiei în 1817. După aprecierile sale, din totalul de 493,5 mii de locuitori, 377,2 mii (76,4%) erau români, 43 mii (8,7%) ucraineni, 25,2 mii (5,1%) bulgari cu găgăuzi, 22,1 mii (4,5%) evrei, 10 mii (2%) de ruși, 6,6 mii (1,3%) germani, 3,5 mii (0,7%) țigani, 3,2 mii (0,6%) greci, 2,7 mii (0,55%) armeni[83]. Aceste date reflectă mai bine realitatea etno-demografică a Basarabiei la începutul stăpânirii rusești, dar cifrele sunt puțin greșite pentru germani, iar numărul ucrainenilor era, în realitate, mai mare.

Comunitățile etnice din Basarabia în primii ani de stăpânire rusească

Reieșind din statisticile disponibile, atât înainte de 1812, cât și în primii ani de stăpânire rusească, vom determina structura etnică a populației Basarabiei, în baza catagrafiei din anul 1817. Așadar, în 1816, în ținuturile din sudul Basarabiei trăiau 5.971 de familii cu 27.805 persoane de la sud de Dunăre, iar în toată Basarabia, numărul acestora se ridica la 6.609 familii cu 30.995 de persoane. După structura etnică, 78,25% din imigranții transdunăreni (cca 24.250 persoane) erau bulgari și găgăuzi[84]. În 1818, în 13 colonii din Bugeac locuiau 8.284 de germani[85], cifră aproape identică cu numărul coloniștilor (8.174 persoane), expusă de Leon Boga. Suntem de acord și cu estimările lui Boga privind numărul

[81] В.С. Зеленчук, Население Бессарабии и Поднестровия в XIX в...., p. 150-151.
[82] *Ibidem*, p. 158.
[83] Ștefan Purici, *Istoria Basarabiei*, București: Semne, 2011, p. 187.
[84] В.М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области* …, p. 32.
[85] *Ibidem*, p. 94-96.

evreilor (22.064), armenilor (2.740) și țiganilor (5.450). Grecii trăiau, mai ales, în Chișinău și în orașele din sudul Basarabiei, în unele sate cu imigranți transdunăreni, negustori și proprietari greci din nordul și centrul provinciei. Pentru 1817, considerăm cea mai realistă cifra de cca 3.200 de greci.

Rușii ortodocși și de rit vechi au început să se strămute în spațiul dintre Prut și Nistru, îndeosebi, la începutul secolului al XIX-lea. După statistica lui V. Kabuzan pentru anul 1818, în trei ținuturi din sudul Basarabiei trăiau 8.049 ruși, dintre care 6.713 în orașele Ismail (3.190), Akkerman (2.047), Bender (912), Chilia (415) și Reni (149) și 1.336 în sate (Vilcov, Hagi Ibraghim, Cișmea, Muravevca, Bugeacul Nou, Coreacica)[86]. După altă sursă, în 1817-1818, în 6 orașe trăiau aproximativ 4.760 de ruși, împreună cu lipoveni[87]. În ținuturile din nordul și centrul Basarabiei, ruși trăiau preponderent în orașul Chișinău (770 persoane în 1818) și în câteva sate cu lipoveni (Cunicea, Hrubna, Sârcova). Familii răzlețe de ruși și lipoveni, probabil, că se întâlneau și în alte târguri și sate din Basarabia. În concluzie, putem fi de acord cu estimarea lui Ștefan Purici pentru anul 1817 despre existența a cca 10 mii de ruși (împreună cu lipoveni) în Basarabia.

Cea mai complicată este estimarea numărului ucrainenilor la începutul stăpânirii rusești. Ucrainenii erau cei mai numeroși în ținutul Hotin. În nordul acestui ținut, ca și în nordul ținutului Cernăuți, ei locuiau mai compact în satele din apropiere de Nistru, în multe localități fiind majoritari. Ucrainenii erau atât locuitori mai vechi, cât și imigranți, sosiți în acest spațiu la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Cercetările realizate în baza catagrafiei rusești din anul 1774, a catagrafiei austriece din 1788 și a catagrafiei din 1808 ne permit să constatăm că treptat s-a produs o creștere a ponderii populației ucrainene. Care către anul 1812 ea constituia cca 42-43% din populația totală a ținutului Hotin[88]. Până în anii 1816-1817, proporția ucrainenilor din ținut nu s-a modificat semnificativ, fiindcă concomitent cu imigrările de la nord de Nistru, o parte din locuitori se strămutau în ținuturile din centrul și sudul Basarabiei.

La începutul secolului al XIX-lea, imigranți ucraineni locuiau și în mai multe sate, slobozii, cătune sau moșii din ținuturile Soroca, Iași și Orhei. Aceștia erau mai numeroși în nord-estul ținutului Soroca, fiind majoritari în câteva sate de lângă târgul Otaci. Imigranți ucraineni trăiau și în multe sate moldovenești, mai ales, în nordul ținuturilor Soroca și Orhei, ceea ce ne demonstrează și statistica din anul 1820. Reieșind din amploarea proceselor migraționiste, estimăm pentru primii ani de stăpânire rusească că ucrainenii formau cca 7-8% din populația ținutului Soroca, cca 3-4% în satele din ținutul Iași, cca 2-3% în ținutul Orhei.

În primii ani de stăpânire rusă s-a modificat radical situația etno-demografică în ținuturile din sudul Basarabiei. Către anul 1812, în ținuturile Codru,

[86] *Ibidem*, p. 92-94, 96, 98, 101.
[87] Calculat după: Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, p. 27-29.
[88] Constantin Ungureanu, *Locuitorii ținutului Hotin (sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea)*, în „Revista de Istorie a Moldovei", nr. 1-2 (129-130), Chișinău 2022, p. 88-90.

Greceni și Hotărniceni, cu un total de cca 25 mii persoane, alături de populație românească locuiau în principal imigranți bulgari și găgăuzi, sosiți de la sud de Dunăre, iar ucrainenii nu formau mai mult de 2-3% din populație. Cât privește teritoriul propriu-zis al Basarabiei (Bugeacul), până în 1812 aici s-au strămutat țărani ucraineni și ruși de la est de Nistru, dar numărul lor încă era neînsemnat. În schimb, după 1812 s-au stabilit mulți ucraineni și ruși în orașele sud-basarabene, au fost fondate mai multe sate cu țărani bejenari. În 1818, în ținuturile Akkerman, Bender și Ismail, care cuprindeau și cele mai multe sate din fostele ținuturi Codru, Greceni și Hotărniceni, au fost atestate 113. 835 persoane, inclusiv 17.810 (15,6%) ucraineni[89].

Catagrafia din 1817 a înregistrat în ținuturile Bender și Ismail (în câmpia Bugeacului) doar un număr mic de sate (Caramahmet, Chislița, Cișmea, Galileşti, Hasanşpaga, Neruşai, Taşlâc, Tatar-Bunar, Zolocari), populate în majoritate de ucraineni. În toate satele menționate era foarte mare numărul burlacilor (bărbați necăsătoriți) raportat la numărul de gospodării, ceea ce demonstrează stabilirea recentă în aceste sate. După datele catagrafiei din 1817, în 9 sate menționate au fost înregistrate 501 gospodării, 5 familii de văduve și 441 de burlaci, adică numărul total al locuitorilor era de cca 2.970 de persoane[90], dar nu toți erau ucraineni[91]. Însă, imigranți ucraineni erau prezenți și în multe sate moldovenești din sudul Basarabiei, ceea ce atestă și statistica pentru anul 1818. În 4 orașe din sudul Basarabiei (Akkerman, Bender, Chilia și Ismail), numărul ucrainenilor era de 9.860 (după informații pentru anii 1817-1818)[92], respectiv de 8.650 (după statistica din 1818)[93]. Comparând aceste statistici și reieșind din numărul mic de sate cu populație ucraineană, estimăm pentru anul 1817 cca 14 mii de ucraineni în trei ținuturi din sudul Basarabiei.

Așadar, în 1817, în ținutul Hotin, cu 113.395 locuitori, cca 42-43% (47.620 - 48.760 persoane) erau ucraineni; în ținutul Soroca, cu 77.965 locuitori, cca 7-8% (5.450 - 6.240 ucraineni); ținutul Iași (55.980 locuitori) avea cca 3-4% (1.680 - 2.240) de ucraineni; ținutul Orhei (129.610 persoane) era locuit de cca 2-3% (2.590 - 3.890) de ucraineni; în ținuturile din sudul Basarabiei, cca 14 mii de locuitori erau de origine ucraineană. După estimările noastre, din totalul de cca 492 mii de locuitori ai Basarabiei, aproximativ 71.340 - 75.130 de persoane (cca 14,5 - 15,3% din total) erau ucraineni[94].

Astfel, conform catagrafiei din 1817 și comparând cu alte surse statistice, Basarabia era populată de cca 492 mii de persoane, dintre care cca 340.490 – 344.280 (69,2-70%) erau români (moldoveni), cca 71.340 – 75.130 (14,5-15,3%)

89 В.М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области* …, p. 103.
90 Calculat după: И.Н. Халиппа, Роспись землевладения ..., p. 183, 206-207.
91 В.М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области* …, p. 92-94, 97-98.
92 Calculat după: Dinu Poștarencu, *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, p. 28-29.
93 В.М. Кабузан, *Народонаселение Бессарабской области* …, p. 92, 96, 101.
94 Constantin Ungureanu, *Populația Bucovinei și Basarabiei* …, p. 84.

ucraineni, 24.250 (4,9%) bulgari cu găgăuzi, 22.064 (4,5%) evrei, cca 10 mii (2%) ruși cu lipoveni, 8.174 (1,7%) coloniști germani, 5.450 (1,1%) țigani, 3.200 (0,65%) greci, 2.740 (0,55%) armeni, cca 500 persoane de alte etnii (în principal, sârbi și albanezi). Însă, în realitate numărul total al populației Basarabiei era mai mic de 492 mii de persoane, fiindcă burlacii și văduvele au fost atribuiți greșit la numărul de familii. Pentru anul 1817, mai realistă ar fi cifra de cca 460 mii de locuitori, cu păstrarea ponderii pentru anumite grupuri etnice.

Doar în decurs de 5 ani de stăpânire rusească, din cauza proceselor migraționiste de amploare și a demarării procesului de colonizare organizată a sudului Basarabiei, s-a produs o diminuare importantă a ponderii populației românești. În anul 1812, după diferite informații și estimări, în Basarabia erau prezenți cca 10 mii de imigranți bulgari și găgăuzi, numărul evreilor era aproximativ de 13 mii persoane, numărul rușilor și lipovenilor era de cca 3 mii persoane. În acest spațiu mai locuiau cca 2 mii de țigani, 1.800 greci, 1.600 armeni. Cât privește ucrainenii, păstrând ponderea pentru 5 ținuturi din nordul și centrul provinciei la nivelul anului 1817, pentru ținuturile Codru, Greceni și Hotărniceni la cca 2-3% și la 3 ținuturi din Bugeac, la cca 5-6%, estimăm un total de cca 41.350 - 44.350 de persoane sau 13,8-14,8% din total. Astfel, către anul 1812, din totalul de cca 300 mii de locuitori ai Basarabiei, cca 224.250 - 227.250 (74,7-75,7%) erau români (moldoveni), cca 41.350 - 44.350 (13,8-14,8%) ucraineni, cca 13 mii (4,3%) evrei, cca 10 mii (3,3%) bulgari cu găgăuzi, cca 3 mii (1%) ruși cu lipoveni, cca 2 mii (0,7%) țigani, cca 1.800 (0,6%) greci, cca 1.600 (0,5%) armeni[95]. Însă, deoarece statisticile din 1808-1812 sunt incomplete și conțin mai multe date incorecte, cifra reală a populației Basarabiei către anul 1812 era mai mare de 300 mii de persoane.

[95] *Ibidem*, p. 84.